

„W PROZIE NIE MA ON SOBIE RÓWNEGO...”
WIEŚ NIKOŁAJA KARAMZINA
W „TYGODNIKU WILEŃSKIM” (1820 R.)

MAGDALENA DĄBROWSKA

Uniwersytet Warszawski
Wydział Lingwistyki Stosowanej, Katedra Rusycystyki
ul. Szturmowa 4, 02-678 Warszawa, Polska
e-mail: m.dabrowska@uw.edu.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4014-4725>
(nadesłano: 20.10.2019; zaakceptowano 22.10.2019)

Abstract

„In prose he has no equal...”

***The Countryside* by Nikolay Karamzin in „Tygodnik Wileński” (1820)**

The paper presents the Polish translation of the sketch *The countryside* by Nikolay Karamzin, published in the periodical “Tygodnik Wileński” (1820, no. 174, 15th November, p. 258–265; translated and commented by Zygmunt Bartoszewicz) from the perspective of: 1. the programme, structure and subjects of “Tygodnik Wileński” (sections, Polish and West-European literature, Rossica, translations of the works by Karamzin: *The History of the Russian State*, *Sierra-Morena*, *My Confession*), 2. specificity of the translation (omitted and badly translated passages, cultural contexts). The background is the history of the translations of the works by Karamzin into Polish at the beginning of the 19th century (the role of “Tygodnik Wileński”).

Key words: Nikolay Karamzin, *The Countryside*, prose, translation, “Tygodnik Wileński”.

Abstrakt

Artykuł zawiera omówienie polskiego tłumaczenia szkicu Nikołaja Karamzina *Wieś*, opublikowanego w czasopiśmie „Tygodnik Wileński” (1820, nr 174, 15 listopada, s. 258–265; tłumacz i komentator: Zygmunt Bartoszewicz) z perspektywy: 1. programu, struktury i tematyki „Tygodnika Wileńskiego” (działy, literatura polska i zachodnio-europejska, rossica, tłumaczenia utworów Karamzina – *Historia państwa rosyjskiego*, *Sierra-Morena*, *Wyznanie moje*), 2. specyfiki tłumaczenia (fragmenty pominięte i błędnie przetłumaczone, konteksty kulturowe). Tło stanowią dzieje tłumaczeń dzieł Karamzina na język polski na początku XIX wieku (rola „Dziennika Wileńskiego”).

Słowa kluczowe: Nikołaj Karamzin, „Wieś”, proza, tłumaczenie, „Tygodnik Wileński”

Wieś oraz *Wyznanie moje* Nikołaja Michajłowicza Karamzina (1766–1826) ukazały się w dwóch kolejnych numerach „Tygodnika Wileńskiego” z 1820 roku (Karamzin 1820a: 258–265; Karamzin 1820b: 291–303). Nazwisko autora, wybitnego rosyjskiego prozaika i poety, sentymentalisty i preromantyka, prekursora prozy psychologicznej oraz historycznej, wydawcy czasopism i almanachów literackich, reformatora rosyjskiego języka literackiego, wreszcie twórcy monumentalnej *Historii państwa rosyjskiego*, padło we wspólnym dla obu „odcinków” publikacji tytule – *Wyjątki z pism Karamzina prozą*, a jego sylwetka została nakreślona w poprzedzających każdy z nich szkicach krytycznoliteracko-komparatystycznych (*Wyjątki... 1820: 257–258; Dalsze wyjątki... 1820: 289–291*)¹. Pod całością publikacji widnieje podpis Zygmunta Bartoszewicza, ucznia filologa klasycznego, profesora Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego Gotfrieda Ernesta Groddcka, sugerujący, że spod jego pióra wyszły zarówno owe szkice wstępne, jak i tłumaczenie. Wzmianka o Groddcku wydaje się w tym kontekście uzasadniona ze względu na to, że był on współpracownikiem „Tygodnika Wileńskiego” w 1815 roku, a w latach 1805–1806 współredaktorem „Dziennika Wileńskiego”, również przybliżającego polskim czytelnikom spuściznę Karamzina (zob. Домбровска 2013: 328–333). W „Dzienniku Wileńskim” w 1806 roku ukazały się przekłady *Podróży z Moskwy do Trojeckiego klasztoru, z niektórymi historycznymi pamiątkami...* (Karamzin 1806: 231–257; zob. Dąbrowska 2018: 29–42) oraz *Panteonu autorów rosyjskich*, dającego wyobrażenie o rosyjskich pisarzach różnych czasów, od legendarnego Bojana, przez Symeona Połockiego i Teofana Prokopowicza, do przedstawicieli różnych faz Oświecenia: Antiocha Kantemira, Wasilija Triediakowskiego i Michaiła Łomonosowa. Równie ważne jak opublikowanie samego *Panteonu autorów rosyjskich* stało się opatrzenie go przedmową przez Józefa Kossakowskiego, przedstawiającego Karamzina jako pisarza, który od wydania w 1801 roku *Słowa pochwalnego historycznego Katarzynie II* „więcej coraz sławy nabywa”, sam zaś *Panteon autorów rosyjskich* prezentującego jako „obrazy przez Artystów, większą częścią Rosjan, szty-

¹ W zapisach bibliograficznych przedmowy do *Wsi* i *Wyznania mojego* oraz same te utwory zostaną potraktowane jako odrębne całości.

chowane z krótkim każdego biograficznym opisem” (Literatura rosyjska 1806: 166, 167). Już więc przykłady z „Dziennika Wileńskiego” pokazują, że do czasu ukazania się *Wyjątków z pism Karamzina prozą* w „Tygodniku Wileńskim” polscy czytelnicy mieli możliwość zapoznania się z dziełami Karamzina oraz komentarzami do nich, niemniej były to inne utwory, a komentarze oświetlały odmienne aspekty jego bogatej twórczości (por. Kowalczyk 1977: 3–16). Tłumaczenia dzieł pisarza na język polski ukazywały się początku XIX wieku nie tylko w czasopiśmie, ale także jako wydania książkowe, by wymienić przekład Ignacego Buysona pierwszej części *Listów ruskiego wojażera* (Karamzin 1802), znanych w czasach późniejszych pod tytułem *Listy podróżnika rosyjskiego*. Na osobne odnotowanie zasługują pozycje zagubione lub niepotwierdzone, do których należą tłumaczenia: *Julii* z 1798 roku, znane jedynie ze świadectw bibliograficznych Karola Estreichera i Stiepana Ponomariowa (Estreicher 1903: 3: 8: 109; Пономарев 1883, passim), oraz niedatowane *Biednej Lizy*, odnotowane przez biografę Karamzina, Michaiła Pogodina, opierającego się na relacji Fiodora Glinki, który miał widzieć jej polskie wydanie podczas swojego pobytu na Wołyniu (zob. Погодин 1866: 243).

Niniejsze studium wypełnią rozważania o roli oraz miejscu przekładu *Wsi* w „Tygodniku Wileńskim” oraz w całości *Wyjątków z pism Karamzina prozą*, a także o specyfice ich przekładu na język polski. Ta ostatnia deklaracja nie oznacza, że wpisuje się ono w nurt badań translatorycznych. Ustalenia na ten temat staną się tylko kontekstowym uzupełnieniem studiów prasohistorycznych i historycznoliterackich zorientowanych na *rossica* w wileńskich wydawnictwach periodycznych oraz polską recepcję spuścizny Karamzina. Z tej perspektywy „Tygodnik Wileński” nie był omawiany ani w jedynej książkowej publikacji na jego temat Wiktora i Haliny Czernianinów (Czernianin, Czernianin 2011), ani w przywołanych przez nich pracach o życiu kulturalnym nad Wilią Wacława Ciechowskiego (Ciechowski 1910, passim), Stanisława Pigoń (Pigoń 1929: 29–42) czy Wiktora Piotrowicza (Piotrowicz 1930: 72–78). Tylko w charakterze kontekstu interpretacyjnego zaistnieje w artykule przekład *Wyznania mojego*, rozpatrzony (przez tę samą autorkę) w osobnym studium z punktu widzenia jego zbieżności typologicznej z *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadkami* Ignacego Krasickiego (zob. Dąbrowska 2017: 187–195). Pomysł przyjęcia tej perspektywy podsunął zresztą autor komentarza poprzedzającego polski przekład *Wyznania mojego*, piszący o tym, że rosyjski i polski twórca niezależnie od siebie „na jedną myśl wpadli” i że ich talenty „zbiegły się” (Dalsze wyjątki... 1820: 289, 291). Zapowiadając, że przedmiotem rozpatrzenia stanie się miejsce i rola *Wsi* w „Tygodniku Wileńskim”, należy dodać, że na plan pierwszy wysunie się jego zawartość z 1820 roku, czyli szósty z ośmiu roczników, które ujrzały światło dzienne.

To znane wileńskie czasopismo naukowo-literackie wychodziło w latach 1815–1822. Najczęściej kojarzone jest z debiutem Adama Mickiewicza (wiersz *Zima miejska*, 1818) oraz działalnością Towarzystwa Szubrawców. Mianem „naukowo-literackiego” określał je już, podobnie jak wspomniany „Dziennik Wileński”, Stanisław Pigoń (Pigoń 1829: 29). W chwili powstania było tygodnikiem, w 1818 roku przekształcono je w dwutygodnik. Pomysłodawcą i pierwszym redaktorem był Joachim Lelewel, który w liście do ojca z 3 września 1815 roku pisał: „Namawiam go [tj. Aleksandra Żółkowskiego – M.D.], żeby tu w Wilnie nowe pismo periodyczne otworzył: Tygodnik Wileń-

ski, do którego oczywiście ja największym będę motorem, jużem do tego materiałów sowicie przygotował” (Lelewel 1878: 211). Po nim piśmem kierowali Michał Baliński, Ignacy Szydlowski i Michał Olszewski. Pierwszy numer wyszedł z datą 21 listopada 1815 roku.

„Tygodnik Wileński” wyrósł z programu oświeceniowego, opartego na hasle „przyjemne z pożytecznym”. Wskazuje na to motto, stanowiące, według ustaleń Czernianinów (Czernianin, Czernianin 2011: 32–33), przeróbkę fragmentu wiersza Tomasza Kajetana Węgierskiego *List do człeka łączącego smak z umiejętnością i umiającego cenić uczonych*. Wiersz ten należy do „przekładów i parafraz” tego poety sporządzonych z utworów Woltera. Motto do czasopisma brzmi: „O! jak to miło widzieć, przez wspólne staranie, / Że nauki początek biorą i wzrastanie”. Dwuwiersz Węgierskiego był zaś następujący: „Jak mi jest miło widzieć, że na twe staranie / Początek swój nauki biorą i wzrastanie” (Węgierski 1974: 176). Pod piórem redaktorów „Tygodnika Wileńskiego” nastąpiło przesunięcie akcentu z jednostki, która przyczyniała się do rozwoju nauki, na zbiorowość, którą w domyśle był zespół tworzący piśmo. Zasada „przyjemne z pożytecznym” wybrzmiewała także w zamieszczanych w nim wypowiedziach redakcyjnych.

Taki wydźwięk mają początkowe partie zapowiedzi wydawania czasopisma w 1820 roku, dalej wypełnionej wyszczególnieniem typów pozycji zaplanowanych do zamieszczenia:

Zamiarem starań wydawcy jest połączyć w tym piśmie z przyjemną zabawą ciekawe oraz (o ile to być może) interesujące i pożyteczne wiadomości, mianowicie o rzeczach własnego kraju. Przeto, powieści oryginalne, z dziejów narodowych, zwyczaje i sposób życia mieszkańców rozmaitych prowincji składających niegdyś polską, wiadomości o pisarzach, lub też ludziach pod innym względem do sławy ojczyzny należących, nie ogłaszane dotąd drukiem prace, nade wszystko poetów naszych; tudzież lekkie, a trafne w sposobie dowcipnej satyry malowidła obyczajów współczesnych, mieścić się będą w Tygodniku, nie wyłączając i piśm innych, byleby tylko nieprzeładowanych głęboką erudycją, i nie nadto poważnych, te bowiem jako dla ogółu czytelników niedogodne przyzwoitsze znajdują miejsce w Pamiętnikach wyłącznie naukom i umiejętnościom poświęconych; między którymi a zupełnie ulotnymi piśmami, Tygodnik środkowe chce zapełnić miejsce (Uwiedomienie 1820: 383)².

Pozycje literackie, zarówno oryginalne, jak i niewymienione wyżej przekłady, zajmowały w „Tygodniku Wileńskim” znaczące miejsce. Odzwierciedlały one zjawiska klasycystyczne i sentymentalne, przy czym pierwsze głównie w poezji, drugie zaś przede wszystkim w prozie. Przekłady występowały często jako „wyciągi z dzieł cudzoziemskich”, pióra m.in. Anne Louise de Staël, Françoisisa Rudolpha Weissa, Josepha Aleksandra de Ségur, Françoisisa de Fénelona czy właśnie Nikołaja Karamzina (Czernianin, Czernianin 2011: 35). Ten katalog nazwisk jest oczywiście niepełny, wypada uzupełnić go przede wszystkim o Szekspira, którego ustęp z *Hamleta* w przekładzie Stanisława Trembeckiego i z rzucającym światło na niego przypisem redakcyjnym został opublikowany w pierwszym numerze piśma z 1820 roku (Szekspir 1820:

² Fragmenty z „Tygodnika Wileńskiego” są przytaczane zgodnie ze współczesną ortografią. Współczesna ortografia jest wprowadzona także w cytatach rosyjskich ze *Wsi*; z tego powodu ich źródłem jest wydanie z 1988 roku (zob. Карамзин 1988: 228–232).

1–4). Z pełniącymi różne funkcje przypisami spotkamy się także w opublikowanych w piśmie przekładach utworów Karamzina. Pierwsze dziesięciolecie XIX stulecia były wciąż okresem „mody na przypisy”, rozpoczętej w czasach Oświecenia i ogarniającej w równym stopniu autorów rozpraw naukowych, jak prozaików i poetów (zob. Mazurkowska 1993: 101–102).

Wiktor i Halina Czernianinowie wymienili Nikołaja Karamzina wśród twórców utworów publikowanych w „Tygodniku Wileńskim”, ale nie udało im się zidentyfikować ich wszystkich. Przy omawianiu zawartości prozatorskiej pisma wyszczególnili co prawda opowieść *Sierra-Morena* (Karamzin 1821: 8–16), ale nie przypisali jej Karamzinowi, stwierdzając, iż „nie można jednoznacznie określić pochodzenia powieści” (Czernianin, Czernianin 2011: 74). „Pewien Rosjanin” – jeśli posłużyć się podtytułem dzieła w polskim przekładzie – pozostał niezidentyfikowany. W odniesieniu do *Sierry-Moreny* badacze ci sformułowali jeszcze dwa wnioski, z którymi trudno się zgodzić. Po pierwsze, zakwalifikowali ją do prozy powieściowej, zapewne pod wpływem tego, że w „Tygodniku Wileńskim” została opublikowana w dziale *Powieści*, gdy tymczasem bardziej trafne jest zaliczenie jej do gatunku opowieści. Karamzin nie był powieściopisarzem w klasycznym – wypracowanym dopiero w „dojrzałym” XIX wieku – znaczeniu tego słowa, a sentymentalisci, których był on reprezentantem, uprawiali na przełomie XVIII i XIX stulecia raczej małe formy prozatorskie (opowieść) lub gatunki o programowo „poszatkowanej” strukturze (podróż) aniżeli powieść. Po drugie, Czernianinowie traktowali ten utwór jako sentymentalny, nie zauważając w nim przejawów preromantyzmu (zob. Suchanek 1991: 145–146). Problemom z atrybucją nie należy się dziwić, o czym pisali zresztą sami badacze: „identyfikację (...) utrudnia brak nazwisk autorów, a w zamian stosowanie niewiele mówiących formułek: «z angielskiego», «z francuskiego», «z rosyjskiego» itp.; często brak w ogóle jakiegokolwiek wzmianki o pochodzeniu danego utworu”, dodając, że „pomijanie nazwisk autorów i tłumaczy, przy jednoczesnym przerabianiu tytułów, to zjawisko przejęte przez wiek XIX z poprzedniego stulecia” (Czernianin, Czernianin 2011: 70).

Wprawdzie w przytoczonej zapowiedzi wydawania pisma w 1820 roku była mowa jedynie o dziełach pisarzy polskich, to ze względu na obecność w komentarzach poprzedzających *Wieś* i *Wyznanie moje* wzmianek o Krasickim *Wyjątki z pism Karamzina prozą* nie pozostają w sprzeczności z zarysowanym programem. Publikacji o Krasickim napotykaemy w piśmie więcej, by wymienić informację o opublikowaniu w 1819 roku jego „*Dzieł poetyckich (...)*, nakładem Towarzystwa Typograficznego w Wilnie” (zob. Czernianin, Czernianin 2011: 44).

Jeżeli przedmowę do *Wyznania mojego* wypełnia w całości jego porównanie z *Mikołaja Doświadczynskiego przypadkami* w zakresie fabuły i sposobu postaciowania oraz wymowy ideowej, to w przedmowie do *Wsi* wzmianka o Krasickim sprowadza się do jednego zdania:

Talent Karamzina ma niejakiś podobieństwo z naszym Krasickim: rozsądek jego czysty i naturalny, ukształcony jest dobrym wychowaniem; serce ma czułe i najpiękniejszą napojone moralnością; a wesołość i żywy dowcip, połączony z darem delikatnej i przyjemnej satyryczności, rozlewa najśodszy wdzięk po jego pismach, i po kilkakrotnym odczytaniu, jeszcze nowe ukazuje powaby, i mocno ku sobie pociąga (*Wyjątki... 1820: 258*).

Przed lekturą *Wsi* czytelnicy dowiadawali się, że „należy Karamzin w swoim narodzie do najpiękniejszych ozdób literatury”, wypowiadających się „tak w wiązanej, jak i niewiązanej mowie” (Wyjątki... 1820: 257). O ile jednak na polu poetyckim Karamzin miał w Rosji silną konkurencję, autorów przewyższających go talentem, o tyle – jeśli raz jeszcze zacytować słowa, które zostały wprowadzone do tytułu niniejszego artykułu – „w prozie nie ma sobie równych” (Wyjątki... 1820: 257). Za wyróżniki Karamzina jako prozaika autor przedmowy uznał:

... wielką znajomość i czystość języka, łatwość w pisaniu, i razem najściślejszą poprawność, słodycz i wdzięk stylu; (...) z drugiej zaś strony, mocne i czyste objęcie rzeczy, o której pisze, prawdziwość myśli, jasność i porządek w wyobrażeniach i wysłowieniu (Wyjątki... 1820: 257–258).

Wspominając o przedstawicielach rosyjskiej poezji górujących talentem nad Karamzinem, autor przedmowy mógł mieć na myśli Gawriiłę Dierżawina. Przeróbka jego wiersza *Perseusz i Andromeda* (1807) pióra Emeryka Staniewicza została opublikowana w wileńskim periodyku w tym samym roku co przekład *Wsi i Wyznania mojego* (Dierżawin 1820: 178–183). Jeżeli jednak *Perseusz i Andromeda* znalazła się w nim ze względu raczej na osobę Staniewicza niż Dierżawina, jako ogniwo ciągu jego przekładów i parafraz, do których należą także sąsiadujące z tym wierszem *Śpiewy ludu litewskiego* (Śpiewy... 1820: 177–178), to *Wieś i Wyznanie moje* miały przybliżyć czytelnikom twórczość samego Karamzina w różnych jej „odsłonach”.

Notka o Karamzinie poprzedzająca *Wieś* nie przekazuje wiadomości biograficznych. Taki charakter ma zaś krótki przypis redakcyjny do tego utworu, zawierający informację, że pisarz pochodził z Kazania³, i przez to sugerujący, iż *Wieś* wykazuje się cechami autobiograficznymi.

Ze spisu treści dziesiątego tomu „Tygodnika Wileńskiego”, w którym ukazały się *Wieś i Wyznanie moje*, wynika, że jego zawartość została zgrupowana w czterech działach: *Poezja, Historia, Powieści i romanse* oraz *Pisma rozmaite*. *Wieś i Wyznanie moje* wraz z przedmowami do nich znalazły się wśród „powieści i romansów”. Współcześni edytorzy zaliczają *Wieś* do licznych Karamzinowskich „rozmyślań, szkiców, zapisków i podróży” (zob. Карамзин 1988: 228). Ze spisu treści wynika, że na tom ten złożyły się także *Wyjątki z historii Rosyjskiej P. Karamzina* (zob. Kowalczyk 1977: 4), również przełożone przez Zygmunta Bartoszewicza i włączone do działu *Historia*. Czytelnicy „Tygodnika Wileńskiego” zyskiwali więc wyobrażenie także o spuściźnie historiograficznej Karamzina. Z dopisków do tytułów *Wsi i Wyznania mojego* wynika, że ich teksty tłumacz zaczerpnął z ośmiotomowego moskiewskiego wydania dzieł Karamzina z lat 1803–1804. Porównanie dziewiętnastowiecznych wydań *Wsi* w zbiorach dzieł Karamzina (chodzi o tom siódmy, również wydania drugiego z 1814 roku oraz trzeciego z 1820 roku) z przekładem w „Tygodniku Wileńskim” pozwala zauważyć różnicę dotyczącą wchodzącego w skład tego utworu fragmentu zatytułowanego *Dzień mój*: jeśli w rosyjskich wydaniach *Dzień mój* występuje jako część składowa *Wsi* (zob. Карамзин 1814: 151–162; Карамзин 1820: 117–125; por. Карамзин 1988: 228–232), to spis treści i tekst główny „Tygodnika Wileńskiego” zdają się sugerować, iż są to dwie osobne pozycje i tak też w związku z tym mogły zapisać się one w świadomości Pola-

³ Informacja nie jest ścisła. Pisarz urodził się 1 (12) grudnia 1766 roku w guberni symbirskiej.

ków. Jako osobne całości wymienili je Witold Kowalczyk i Ryszard Łużny (Kowalczyk 1977: 4; Łużny 1975: 23). *Wieś* i *Wyznanie moje* ukazały się po raz pierwszy w pismach założonych przez Karamzina: „Moskowskij żurnal” z 1792 roku był miejscem publikacji *Wsi*, „Wiestnik Jewropy” z 1802 roku – *Wyznania mojego*.

Do przytoczonej zapowiedzi wydawania „Tygodnika Wileńskiego” w 1820 roku wypada wrócić w kontekście *Wsi* i *Wyznania mojego* jeszcze z jednego powodu. Chodzi mianowicie o umiejscowienie „Tygodnika Wileńskiego” w „środku” rynku czasopiśmienniczego, pomiędzy periodykami o profilu poważnym a pisemkami z „łżejszymi” treściami. W pewnym sensie owo „wyśrodkowanie” wileńskiego pisma przejawiało się w wyborze utworów Karamzina: *Wieś* miała wymowę poważną, *Wyznanie moje* było przykładem pisarstwa żartobliwo-satyrycznego.

Wieś jest szkicem prozatorskim o zorientowaniu refleksyjnym. Bieg narracji określa następująca sytuacja wyjściowa: po latach nieobecności bohater wraca do wiejskiego ustronia, stanowiącego dla niego symbol stanu naturalnego, nieskażonego wpływem cywilizacji. Nie ma w nim okazałych gmachów, bo wszelkie potrzeby zaspokaja mały domek, niepotrzebne są wyszukane rozrywki, które z powodzeniem zastępuje widok rozciągający się z okna. W drugiej części szkicu – po nakreśleniu tej sytuacji wyjściowej – zostaje odtworzony porządek dnia, od samotnej przechadzki po wschodzie słońca, przez poranny i południowy posiłek, oddzielone lekturą na łonie przyrody, kąpiel pod gołym niebem i poobiednią drzemkę, podwieczorek w postaci malin świeżo zerwanych przez ogrodnika, do ponownie samotnej przechadzki przy zachodzie słońca i świetle księżyca. Tak spędzony dzień staje się jakby metaforą ludzkiego życia, w którym przeplatają się wydarzenia oraz emocje o różnym charakterze i natężeniu, w rezultacie tworząc harmonijną całość. W szkicu pobrzmiewają echa filozofii Jeana-Jacques’a Rousseau, opartej na przeciwstawieniu natury i cywilizacji, skonkretyzowanych tu w postaci wsi położonej na krańcach Europy i zachodnich metropolii Paryża i Londynu: jeśli tytułowa wieś jest położona wśród nietkniętej ręką ludzką przyrody, to wielkie miasta zdominowały ogrody stworzone przez człowieka według stylu francuskiego lub angielskiego. Mimo braku warstwy zdarzeniowej w dosłownym tego słowa rozumieniu czytelnik nie ma poczucia statyczności świata przedstawionego. Przeciwnie, można mówić o jego dynamice, wynikającej, po pierwsze, z przyjęcia podróży w przestrzeni i czasie (po najbliższej okolicy, rozpoczętej o poranku i zakończonej nocą) jako osi konstrukcyjnej, oraz, po drugie, z zaznaczenia w świecie przedstawionym ruchów, dźwięków i barw. Postrzeganie przez narratora otoczenia określiły światopogląd religijny i lektura literatury pastoralnej. Wybór na schemat konstrukcyjny pieszego wędrownika zbliża *Wieś* do popularnej w czasach Karamzina odmiany szkicu podróżniczego, nazywanej „przechadzką” (zob. Dąbrowska 2006: 9–20; Dąbrowska 2016: 73–82).

W związku z tym, że przedmiotem rozpatrzenia nie jest sam szkic rosyjskiego pisarza, ale jego polski przekład, zakończmy ogólne uwagi o nim komentarzem Grigorija Gukowskiego:

Сюжет по себе вообще никогда не интересует Карамзина; для него важна тональность произведения, а не события внешнего мира, о котором идет в нем речь. (...) Сюжет совсем исчезает в очерках Карамзина. Таков очерк *Деревня* (...) – это стихотворение

в прозе о сладостном уединении на лоне природы, изящное, тонкое, лирическое. Картины природы здесь сливаются с образами эмоций, ради которых они и написаны, и переливаются в лирические размышления. Музыка речи организует этот своеобразный сплав. Душевный мир человека, удалившегося от дел мира сего, счастье ухода от действительности, в свое „я” – вот содержание очерка. *Деревня*, как *Бедная Лиза*, открывала новые горизонты читателям, привыкшим к произведениям четкого и рационального „внешнего” смысла и не знавшим до Карамзина, что можно словом не сообщать факты и мысли, а внушать „невыразимое”. Картина вечера в Деревне – это уже поэзия Жуковского с его вечерними лирическими пейзажами (Гуковский 1941: 78).

Gukowski sytuuje zatem *Wieś* pomiędzy *Biedną Lizą* tegoż autora a wierszem Wasilija Żukowskiego *Niewyraźalne* (1819) oraz jego liryką pejzażowo-medytacyjną. Dal-szy krok rosyjskiej literatury w tym zakresie wiąże z *Poematami prozą* (1878–1882) Iwana Turgieniewa.

Polski tłumacz zachował układ *Wsi* oraz jego ogólny wydźwięk ideowy. Jakość przekładu nie jest jednak wysoka. Bliski kompletności spis typów jego niedoskonałości można stworzyć już na podstawie pierwszego akapitu szkicu, odgrywającego rolę swoistej ekzpozycji sytuacyjnej:

Благословляю вас, мирные сельские тени, густные, кудрявые рощи, душистые луга и поля, златыми класами покрытые! Благословляю тебя, тихая речка, и вас, журчащие ручейки, в нее текущие! Я пришел к вам искать отдохновения (Карамзин 1988: 228).

Opiewam was spokojnej wsi cienie, gęste krzaki, woniejące równiny, i złotymi kłosami pokryte pola! Opiewam ciebie spokojna rzeczko, i was, co do niej bieżycie, szumne ruczaje! Przychodzę do was ulgi szukać (Karamzin 1820a: 258).

Tłumaczowi zdarzało się więc, po pierwsze, opuszczać dłuższe lub krótsze partie tekstu, oraz, po drugie, dobierać nieodpowiadające intencji autorskiej słowa i wyrażenia, przy czym owo rozmijanie się z zamiarem autorskim oznaczało również zmianę rejestru stylistycznego wypowiedzi oraz osłabienie lub całkowite usunięcie osadzenia w kontekstach kulturowych.

W przytoczonym pierwszym akapicie tłumacz pominął epitet *кудрявые*, odnoszący się do rzeczownika *рощи*, który do tego przełożył nie jako *zagajniki*, lecz *krzaki*. Obniżenie rejestru stylistycznego przez tłumacza wyczuwa nawet czytelnik słabo odczytany w literaturze pięknej, na co dzień posługujący się językiem potocznym. Nieobecność w polskim przekładzie słowa *zagajnik* zubaża całość o kontekst kulturowy w postaci sentymentalnej literatury miłosnej. *Zagajnik* był przecież tradycyjnym miejscem spotkań sentymentalnych kochanków, by – posługując się przykładem z literatury rosyjskiej – wymienić *Biedną Lizę* Karamzina. W innym miejscu słowo *zagajnik* zostało przetłumaczone jako *gęstwina* (Karamzin 1820a: 263), co również nie w pełni oddaje istotę rzeczy. Jeżeli prześledzić translatorskie wybory w zakresie leksyki, to okaże się, że są zarówno przypadki, gdy jedno słowo tłumacz przekłada różnie (jak właśnie omówione wyżej), jak i przypadki, kiedy posługuje się jednym słowem w miejscach, w których rosyjski pisarz wykorzystuje różne (jak słowo *природzenie*, mające także znaczenie *jestestwo*, występujące tam, gdzie Karamzin wprowadził słowa *натюра* lub *природа*; zob. Karamzin 1820a: 258–259, Karамзин 1988: 228; por. Linde 1951: 677).

Najobszerniejszym fragmentem *Wsi*, którego czytelnicy nie znaleźli w „Tygodniku Wileńskim”, były rozważania narratora na tematy botaniczne czy też, według słów Karamzina, jego „botanizowanie” na łące (Karamzin 1988: 230). Nie chodzi o samo kontemplowanie przyrody, ale o wyszukiwanie roślin do zielnika. Z tego wynika nagromadzenie tu nazw traw i kwiatów. Nieobecność tego ustępu oznacza, że mniej czytelne staje się wpisywanie się spaceru narratora w schemat podróży oświeceniowej, której jeśli nie stałym, to na pewno częstym składnikiem było właśnie tworzenie zielnika z roślin zerwanych po drodze. Zajmowali się tym nie tylko znakomici przyrodznawcy, ale także osoby niezwiązane z nauką, nie „wielce uczeni botanicy” (Karamzin 1988: 231), lecz amatorzy zbierający rośliny dla przyjemności i zamiast opisami naukowymi opatrujący je poetyckimi impresjami (por. Bourguet 2001: 294–304).

Wynotowanie wszystkich językowych odstępstw od oryginału (słowo *блюдо* zostało przetłumaczone jako *półmisek* zamiast *potrawa* itp.; por. Kowalczyk 1977: 10) nie wchodzi wprawdzie w zakres niniejszego artykułu, ale warto poczynić dwa wyjątki w tym zakresie i przyjrzeć się tym partiom szkicu Karamzina, w których polski tłumacz albo posłużył się figurami stylistycznymi lub odniesieniami kulturowymi, nieobecnymi w oryginale, albo, przeciwnie, pominął zastosowane przez rosyjskiego pisarza środki stylistyczne lub konteksty kulturowe. Z pierwszą sytuacją mamy do czynienia wtedy, gdy słowa *удар зпoma* (*uderzenie pioruna*)⁴ z tekstu wyjściowego tłumacz przełożył jako *pocisk piorunu*; zamiast działania zjawiska zostaje wymieniony przedmiot, który do niego doprowadza, co wskazuje na obecność synekdochy w odmianie zbliżonej do *pars pro toto*. Z drugą sytuacją spotykamy się w opisie przyrody w południe: Karamzin pisze o Sylfidzie, tłumacz zaś wprowadza w tym miejscu słowo *motyl*; dla rosyjskiego prozaika pierwszoplanowe było zatem odniesienie do żeńskiej odmiany ducha czy żywiołu powietrza Sylfa, istoty, której wyróżnikami były zwiewność, wiotkość i smukłość (zob. Sylfy, online), gdy tymczasem polskiego tłumacza w zupełności zadowoliło wskazanie na gatunek opisywanego owada (por. *Ornipholidotos sylpha* z rzędu motyli), przy pominięciu dodatkowych konotacji, w tym skojarzeń z duszą (*Psyche*), w mitologii przedstawianej jako młoda dziewczyna ze skrzydłami motyla (por. Abramowiczówna, Appel 2006: 150). Przed 1791 rokiem powstał wiersz *Sylfida*, przypisywany Karamzinowi (w oparciu o jego korespondencję z zaprzyjaźnionym poetą Iwanem Dmitrijewem), którego część opisową wypełnia obraz lotu motyla, ale w którego zakończeniu pojawia się wzmianka o Psyche (Карамзин 1966: 364, 404). Polscy czytelnicy mieli ograniczone możliwości dotarcia do tych głębszych sensów, nie tylko dlatego, że nie znali wiersza o Sylfidzie, ale przede wszystkim z powodu wyboru dokonanego przez tłumacza, sprowadzającego całość do opisu przyrody. Przykłady każdej grupy rozwiązań można mnożyć.

Zawartość literacka wileńskiego pisma, zarówno rodzima, jak i obca, nie zyskała wysokiej oceny bardziej wymagających czytelników, do których należał Józef Ignacy Kraszewski:

„Tygodnik Wileński” [...] był zbieraniną płaskich wierszy, tłumaczonych powieści, które i w oryginale niewiele były warte, i prawdziwych śmieci literackich. [...] Najlepszą jego częścią były poezje, których wspomnieć bez wzdrywania się niepodobna: tłumaczenia *Kantat* [Jeana Baptiste

⁴ Przekład własny – M.D.

– M.D.] Rousseau, tłumaczenia satyr, tłumaczenia piosenek, trioletów, epigramatów, tłumaczenia z Horacjusza i Wergiliusza, tłumaczenia bajek, tłumaczenia z tłumaczeń (Kraszewski 1972: 49).

Z grona badaczy krytyczny okazał się Pigoń, zwłaszcza w stosunku do ostatnich numerów:

Pismo w ostatnim okresie swego istnienia przedstawiało się dość żałośnie: bezbarwne, wyprane z wszelkiej intencji społecznej, po prawdzie też i literackiej, pracowicie wypełniało szczupłe swe obszary tłumaczeniami: to przeróżnych opisów podróży, to wierszy (m.in. także poezji Dierżawina), wreszcie, i to przeważnie, powiastkami, zwłaszcza zaś ulubionymi naówczas tzw. „orientalnymi”, przerabianymi z różnych anonimowych, francuskich zapewne, wzorów (Pigoń 1929: 30).

Takie wrażenie można odnieść podczas kwerendy całości „Tygodnika Wileńskiego” albo przynajmniej jego większych segmentów. Jeżeli jednak ocenia się poszczególne publikacje osobno i umieszcza je w szerszym – wykraczającym poza zawartość czasopisma – kontekście, okazuje się, że odgrywają one dużą rolę i że rola ta jest często nie do przecenienia. Tak jest w przypadku przekładu *Wsi* i przedmowy do niego, podobnie jak „bliźniaczego” wobec niego przekładu *Wyznania mojego* i przedmowy do niej. Dwuczęściową przedmowę do *Wyjątków z pism Karamzina prozą* Ryszard Łuźny nazwał „pierwszą polską oryginalną charakterystyką Karamzina” (Łuźny 1975: 17). Oddając do rąk polskich czytelników *Wieś* i *Wyznanie moje*, nawet jeśli tłumaczenia były ułomne, redaktorzy „Tygodnika Wileńskiego” zapoznawali ich z dwoma obliczami prozy Karamzina i tym samym rosyjskiej prozy oświeceniowej w ogólności.

Bibliografia

- Abramowiczówna, Z., Appel, W. (2006). *Słownik polsko-starogrecki*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Bourguet, M.-N. (2001). *Odkrywca*. W: *Człowiek Oświecenia*. Przeł. M. Woźniak i in. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen: 267–321.
- Ciechowski, W. (1910). Czasopisma polskie na Litwie (1760–1864). *Kwartalnik Litewski*, 2–5, passim.
- Czernianin, W., Czernianin, H. (2011). *Wokół „Tygodnika Wileńskiego” 1815–1822. Studia i szkice*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT; Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
- Dalsze wyjątki... (1820): [Bartoszewicz Z.]. Dalsze wyjątki z Karamzina. *Tygodnik Wileński*, 175 (30 listopada): 289–291.
- Dąbrowska, M. (2006). Przechadzki i przejażdżki samotnych marzycieli. Z dziejów rosyjskiej prozy sentymentalnej przełomu XVIII i XIX wieku. *Studia i Szkice Sławistyczne*, 7: 9–20.
- Dąbrowska, M. (2016). *Samotność / odosobnienie w twórczości pisarzy rosyjskich przełomu XVIII i XIX wieku (z zawartości czasopism literackich)*. W: Arciszewska, K., Kalita, L., Patocka-Sigłowy, U. (Red.). *Samotność – aspekty, konteksty, wymiary*. T. 1. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego: 73–82.
- Dąbrowska, M. (2017). *Karamzin i Ignacy Krasicki (wokół „Wyjątków z pism Karamzina prozą” z „Tygodnika Wileńskiego” 1820 roku)*. W: Dąbrowska M., Głuszkowski P. (Red.). *Mikołaj Karamzin i jego czasy*. Warszawa: Instytut Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego: 187–195.
- Dąbrowska, M. (2018). „Podróż z Moskwy do Trojeckiego klasztoru, z niektórymi historycznymi pamiątkami” Nikołaja Karamzina w strukturze czasopisma „Więstnik Jewropy” oraz całokształcie spuścizny pisarza. *Polilog: Studia Neofilologiczne*, 8: 29–42.
- Dierżawin, G. (1820). *Perseusz i Andromeda. Kantata*. „Tygodnik Wileński”, 159 (31 marca): 178–183.

- Dombrowska, M. (2013). „*Dennik Vilenski*” (1805–1806) o obšestvennoj i literaturnoj žizni Rossii. V: Nikitina, A.H., Zaindinova, T.A. (Red.). *Slavânskie âzyki i kul'tury: prošloe, nastoâšee, budušee*. Irkutsk: Irkutskij gosudarstvennyj lingvističeskij universitet: 328–333 [Домбровска, М. (2013). „*Денник Виленски*” (1805–1806) о общественной и литературной жизни России. В: Никитина, А.Х., Заиндинова, Т.А. (Red.). *Славянские языки и культуры: прошлое, настоящее, будущее*. Иркутск: Иркутский государственный лингвистический университет: 328–333].
- Estreicher, K. (1903). *Bibliografia polska*. Cz. 3. T. 8(19). Kraków: Spółka Księgarzy Polskich.
- Gukovskij, G.A. (1941). *Karamzin*. V: *Istoriâ russkoj literatury. V 10 tomah*. T. 5: *Literatura pervoj poloviny XIX veka*. Moskva–Leningrad: Izdatel'stvo AN SSSR, 1941–1956: 55–105 [Гуковский, Г.А. (1941). *Карамзин*. В: *История русской литературы. В 10 томах*. Т. 5: *Литература первой половины XIX века*. Москва–Ленинград: Издательство АН СССР, 1941–1956: 55–105].
- Karamzin N. (1802). *Listy ruskiego wojażera. Przekładania Ignacego Buysona*. Cz. 1. Wilno: Drukarnia Akademicka.
- Karamzin, N. (1806). Podróż z Moskwy do Trojeckiego klasztoru, z niektórymi historycznymi pamiętkami, przez P. Karamzina. *Dziennik Wileński*, 5 (czerwiec): 231–257.
- Karamzin, N.M (1814). *Derevnâ*. V: *Sočineniâ Karamzina*. T. 7: Izd. 2-oe, umnožennoe devâtym tomom. Moskva: Tipografiâ S. Selivanovskogo: 151–162 [Карамзин, Н.М. (1814). *Деревня*. В: *Сочинения Карамзина*. Т. 7. Изд. 2-ое, умноженное девятым томом. Москва: Типография С. Селивановского: 151–162].
- Karamzin, N. (1820a): [Karamzin N.]. *Wieś*. *Tygodnik Wileński*, 174 (15 listopada): 258–265.
- Karamzin, N. (1820b): [Karamzin N.]. *Wyznanie moje*. List do wydawcy dziennika. *Tygodnik Wileński*, 175 (30 listopada): 291–303.
- Karamzin, N.M. (1820c). *Derevnâ*. V: *Sočineniâ Karamzina*. T. 7: Izd. 3-oe, ispravlennoe i umnožennoe. Moskva: Tipografiâ S. Selivanovskogo [Карамзин, Н.М. (1820). *Деревня*. В: *Сочинения Карамзина*. Т. 7. Изд. 3-ье, исправленное и умноженное. Москва: Типография С. Селивановского: 117–125].
- Karamzin, N. (1821): [Karamzin N.]. *Sierra-Morena*. Wyjątek z pism pewnego Rosjanina, tłumaczenie z rosyjskiego, przez W.S.P. *Tygodnik Wileński*, 13 (15 lipca): 8–16.
- Karamzin, N.M. (1966). *Sil'fida*. V: Karamzin, N.M. *Polnoe sobranie stihotvorenij*. Moskva–Leningrad: Sovetskij pisatel': 364 [Карамзин, Н.М. (1966). *Сильфида*. В: Карамзин, Н.М. *Полное собрание стихотворений*. Москва–Ленинград: Советский писатель: 364].
- Karamzin, N.M. (1988). *Derevnâ*. V: Karamzin, N.M. *Zapiski starogo moskovskogo žitelâ. Izbrannââ proza*. Murav'ev, V.B. (Red.). Moskva: Moskovskij rabočij: 228–232 [Карамзин, Н.М. (1988). *Деревня*. В: Карамзин, Н.М. *Записки старого московского жителя. Избранная проза*. Муравьев, В.Б. (Red.). Москва: Московский рабочий: 228–232].
- Kowalczyk, W. (1977). O polskich tłumaczeniach utworów Mikołaja Karamzina. *Slavia Orientalis*, 1: 1–36.
- Kraszewski, J.I. (1972). *Pamiętniki*. Danek, D. (Red.). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Lelewel, J. (1878). *Listy Joachima Lelewela*. T. 1: *Oddział pierwszy. Listy do rodzeństwa pisane*. Poznań: nakładem Księgarni J.K. Żupańskiego.
- Linde, S.B. (1951). *Słownik języka polskiego*. T. 4. (Wydanie trzecie fotooffsetowe: *Słownik języka polskiego przez Samuela Bogumiła Linde*. T. 4. Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1858). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Literatura rosyjska (1806): [B.a.]. *Literatura rosyjska*. *Dziennik Wileński*, 5 (maj): 166–178.
- Łużny, R. (1975). *Mikołaj Karamzin*. W: Galster, B., Kamionkowa, J., Sierocka, K. (Red.). *Pisarze i krytycy. Z recepcji nowożytnej literatury rosyjskiej w Polsce*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich: 7–24.

- Mazurkowa, B. (1993). *Literacka rama wydawnicza dzieł Franciszka Dionizego Książnina (na tle porównawczym)*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Mity i Sylfy: Mity, legendy i wierzenia z całego świata: leksykon. (Online) <http://mityczne.pl/sylfy/> (dostęp 20.10.2019).
- Pigoń, S. (1929). *Z dawnego Wilna. Szkice obyczajowe i literackie*. Wilno: Wydawnictwo Magistratu m. Wilno.
- Piotrowicz, W. (1930). *W nawiasie literackim. Szkice z zagadnień kultury, literatury i teatru*. Wilno: Polska Drukarnia Nakładowa „Lux”.
- Pogodin, M. (1866). *Nikolaj Mihajlovič Karamzin, po ego sočineniâ, pis'mam i otzynom sovremenikov: materialy dlâ biografii*. Č. 1. Moskwa: Tipografiâ A.I. Mamontova [Погодин, М. (1866). *Николай Михайлович Карамзин, по его сочинениям, письмам и отзывам современников: материалы для биографии*. Ч. 1. Москва: Типография А.И. Мамонтова].
- Ponomarev, S. (1883). *Materialy dlâ bibliografii literatury o N.M. Karamzine: k stoletiu ego literaturnoj deâtel'nosti: k stoletiu ego literaturnoj deâtel'nosti (1783–1883)*. Sankt-Peterburg: Imperatorskaâ akademiâ nauk [Пономарев, С. (1883). *Материалы для библиографии литературы о Н.М. Карамзине: к столетию его литературной деятельности (1783–1883)*. Санкт-Петербург: Императорская академия наук].
- Suchanek, L. (1991). *Preromantyzm w Rosji*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Szekspir, W. (1820). *Monolog Hamleta*. (Akt III. Scena I). Wytłumaczony przez Stanisława Trembeckiego ze znajomej pod tym tytułem sztuki Szekspira. *Tygodnik Wileński*, 154 (15 stycznia): 1–4.
- Śpiewy... (1820): *Śpiewy ludu litewskiego*. Tłumaczone przez Emeryka Staniewicza. *Śpiew siódmy*. *Tygodnik Wileński*, 159 (31 marca): 177–178.
- Uwiedomienie... (1819): [B.a.]. *Uwiedomienie*. *Tygodnik Wileński*, 153 (31 grudnia): 383–384.
- Węgierski, K. (1974). *Wiersze wybrane*. Gomułicki, J.W. (Red.). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Wyjątki... (1820): [Bartoszewicz, Z.]. *Wyjątki z pism Karamzina prozą*. *Tygodnik Wileński*, 174 (15 listopada): 257–258.